

Дівчина з легенди

Володимир ХАЛІМОН
Почесний краєзнавець України

ЗДАЄТЬСЯ, що ці пісні звучать уже цілу вічність: "Засвіт встали козаченьки", "Зелений барвіночку", "Котилися вози з гори", "В кінці греблі шумлять верби", "Віють вітри, віють буйні", "Грицю, Грицю, до роботи", "Ой, не ходи, Грицю", "Хилилися густі лози", "Червона калинонька", "Зашуміла ліщинонька". І всі ці твори, як твердять фахівці, створила полтавка Маруся Чурай.

ЗА ПЕРЕКАЗАМИ, вона народилася у Полтаві в сім'ї урядника Полтавського козацького полку Гордія Чурая. Це був хоробрий козак, добра, чесна людина. Він щиро любив свою Батьківщину і ненавидів її ворогів. Одного разу посварився із шляхтичем, не витримав наруги над собою і зарубав його шаблею. Після цього пішов на Січ і пристав до гетьмана Павлюка, брав участь у походах проти польської шляхти. У бою під Кумейками у 1637 році козаки зазнали поразки. Разом із Павлюком Гордій Чурай потрапив у полон до рук коронного гетьмана Потоцького, який жорстоко розправився з полоненими. Їх відвезли до Варшави і 1638 року стратили на одному з майданів міста, відрубавши голови.

Після смерті чоловіка його дружина Горпина залишилася з донькою Марусею. Жили вони неподалік Хрестовоздвиженського монастиря. Після трагічної загибелі Гордія Чурая до Горпини і її доньки полтавці ставилися з теплом і повагою.

Перші відомості про Марусю Чурай зібрані Г. Квіткою-Основою і О. Шаховським. О. Шаховський писав: "Чорні очі її горіли, як вогонь, стан високий і прямиий, як свічка... Ах, що то за голос був!" Художник В. Самойлов створив її портрет.

Зрозуміло, що з такою зовнішністю талановита дівчина подобалася багатьом хлопцям. Серед них був і реєстровий козак Іван Іскра – син відомого гетьмана Якова Острянина (Остряниці). Іван був людиною чесною, справедливою і мовчазною. Він щиро кохав Марусю, але ніколи не говорив їй про свої почуття, бо знав, що її серце належить іншому, його товаришу. А цим другим був син хорунжого Полтавського полку – Грицько Бобренко. Маруся і Грицько зростали разом, бо Грицько був молочним братом Марусі. Пізніше приятель і дитяча дружба переросли у велике почуття. Проте Грицько був людиною безхарактерною, безвольною, перебував під впливом матері, яка не хотіла, щоб Грицько одружувався із Марусею. Своєю невдоволю вона бачила багату Галю Вишняк – племінницю полковника Мартина Пушкаря, дочку осаула Федора Вишняка.

В одній із пісень Маруся говорить про безвольність Гриця, яка з часом призведе до трагічного кінця:

*Чом ти мене не послухав, як тобі казала:
Ходім, серце, повинчаймося, щоб мати не знала.
Ти все ненюку свою слухав, мене покидаєш,
Покидаєш сиротину, іншої шукаєш.*

Навесні 1648 року почалася селянська війна. Піднявся на боротьбу проти шляхти і Полтавський полк. Пішли боронити рідний край і Грицько Бобренко та Іван Іскра. Можна вважати, що саме тоді й склала Маруся пісню "Засвіт встали козаченьки":

*Засвіт встали козаченьки
В похід з полуночі,
Заплакала Марусенька свої ясні очі.
В цей час, вочевидь, була створена і пісня "Віють вітри, віють буйні".*

Восени 1648 року військові дії майже припинилися, Полтавський полк повернувся додому. Маруся дуже чекала свого коханого. Одного разу вона зустріла Івана Іскру і почала розпитувати про Гриця. І той розповів їй правду про одруження Грицька із Галею Вишняк.

Маруся не змогла пережити зраду коханого – кинулася з греблі у Ворсклу, але була врятована Іваном Іскрою,

який випадково опинився неподалік. На руках відніс він її додому, згодом допомагав сім'ї. Після цього випадку Маруся довго хворіла.

Пізнньої осені подруга Марусі, дочка полтавського сотника Меланія Барабаш влаштувала вечорниці. Важко сказати, що змусило Марусю прийти на ці вечорниці. Чи то вона хотіла трохи розважитися, чи може їй хотілося побачити Гриця. А він справді прийшов на вечорниці з дружиною. Очевидно, ця зустріч і була поштовхом до рішучих дій Марусі. Жіноче самолюбство, ревності підштовхнули до помсти. Немає даних, коли Маруся запросила до себе Гриця, чи він сам прийшов до неї після зустрічі на вечорницях. Про ці події ми дізнаємося з пісні:

*Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці,
Бо на вечорницях дівки чарівниці.*

*У неділю рано зілля копала,
В понеділок рано та й пополоסקала...*

Тим зіллям вона потім і отруїла Гриця. А пізніше народжуються слова втіхи від помсти:

*Оце тобі, Грицю, за тебе заплата:
Із чотирьох дощок темная хата.*

Та коли мертвого Гриця понесли до церкви, туди прибігла сама не своя Маруся, кинулася до домовини, цілувала свого коханого. Заливаючись гіркими сльозами, вона розказала про свій вчинок. Її посадили в острог. Пізніше відбувся суд. Марусю засудили до смертної кари. Це було 1652 року.

У день страти на центральному майдані Полтави зібралося багато народу. Писар уже читав вирок, коли на майдан влетів вершник на змиленому коні. Іменем гетьмана Богдана Хмельницького він припинив читання вироку і доручив писарю зачитати гетьманський універсал. У ньому йшлося: "У розумі ніхто не губить, кого щиро любить, а тому наказую: зарахувати голову полтавського урядника Гордія Чурая, відрубану ворогами нашими, за голову його дочки Марусі Чурай як пам'ять про героїчну загибель батька заради чудових пісень, що вона їх складала. Надалі без мого наказу смертних вироків не здійснювати. Полтавському полковнику, судді, старшині і всьому Полтавському полку Богдан Хмельницький".

Іван Іскра вдруге врятував життя Марусі, бо тим вершником, що привіз помилування гетьмана, був саме він.

Немає достовірних даних і про смерть Марусі Чурай. Є кілька версій щодо цього. В одних джерелах йдеться, що одразу після помилування вона пішла на прощу у Київ і там померла в одному з монастирів. В інших говориться, що Маруся повернулася додому, хворіла на сухоти і померла на самоті, бо мати померла невдовзі після помилування дочки.

Образ цієї легендарної дівчини надихнув багатьох митців на художні твори. І. П. Котляревський увів у свою п'єсу "Наталка Полтавка" пісні Марусі Чурай. Микола Лисенко включив до увертюри "Тарас Бульба" мелодію пісні "Засвіт встали козаченьки". На основі легенд про Марусю Чурай Ольга Кобилянська написала драму "У неділю рано зілля копала", а Михайло Старицький – "Ой, не ходи, Грицю...". А ще ж неперевершений роман у віршах Ліни Костенко "Маруся Чурай"! Любов Забашта написала про Марусю Чурай феєричну драму.

Цей перелік можна продовжувати, і він свідчить про те, що краса і глибина народної мудрості вічна, вона хвилює і збагачує нас.

Це про Марусю Чурай сказав письменник Михайло Стельмах: "Є прадавні скарби, що намертво лежать у землі, є й живі скарби, що йдуть по землі, йдуть від покоління до покоління, огортаючи глибинним чаром людську душу. До таких скарбів належить і народна пісня. Три віки ходять пісні, що приписані Марусі Чурай, по нашій землі, три віки любові подаровано вже людям. А попереду вічність, бо велика любов і велика творчість – немирущі".